

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 1286-1424

Από την επινόηση του σχεδίου απόδρασης στην εφαρμογή του
 «Ἄλλ', ὥς ἔοικε, πάντα διαπεπραγμένα νῦρῃκα»
 (στ. 1178, μτφρ. στ. 1299)

ΠΛΟΚΗ

Πώς;

■ Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου

Τα στάδια

■ Η εξύφανση του δόλου

Κριτική;

■ Η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο δόλος Εφαρμογή του σχεδίου
- Είναι και φαίνεσθαι
- Γνώση και άγνοια
- Η καινή Ελένη - η Ελένη της παράδοσης
- Τραγωδία ή τραγικωμωδία υπάρχουν κωμικά στοιχεία;

Ελένη - Μενέλαος
 (Α. Λαδικού - Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
 σκην. Α. Βουτσινάς)

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Θεοκλύμενος - Ελένη - Μενέλαος

Τι ἔχει ἐξυπηρετήσει
τὸ μῆμα τοῦ Πρωτέα;

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Σε χαιρετᾶν μῆμα τοῦ πατέρα¹

σκηνική παρουσία:
ἀπὸ αὐταρχικός ηγέτης
σε μεγάλῳ ψυχῷ ἄνδρα

γι' αὐτὸν τὸ λόγο σ' ἔθαψα, Πρωτέα,
ὁ Θεοκλῦμενος ἐγὼ ὁ βλαστός σου,
στο ξέπορτο κοντά, να σου μιλάω
βγαίνοντας εἴτε μπαίνοντας στο σπίτι.²
Δούλοι, τοὺς σκύλους πάρτε στο παλάτι
καὶ τὶς παγίδες τούτες γιὰ τ' ἀγρίμια.
Με τὸν εαυτὸ μου ἔχω πολὺ θυμώσει.
Τοὺς κακοὺς³ δίχως τιμωρία ν' ἀφήσω;
Να, κάποιος Ἕλληνας, μου εἶπαν, ἦρθε
στον τόπο κι οἱ φρουροὶ δὲν τὸν ἐνιῶσαν
κατάσκοπος; Ἢ θέλει τὴν Ελένη
ν' ἀρπάξει; Ἄμα τὸν πιάσω, θα πεθάνει.
Ἄα!

1290

1295

1300

1305

1310

1315

Ὅλα τελειῶσαν, φαίνεται· ἔχει ἀφήσει
τὸν τάφο ἡ Τυνδαρίδα, πάει τὴν πῆραν.⁴
Ἐε, τὶς ἀμπάρες βγάλτε⁵ σκλάβοι, ἀνοίχτε
γοργὰ τοὺς στάβλους, φέρτε τ' ἄρματα ἔξω,⁶
μήπως, γιατί ξαστόχησα, ξεφύγει
κρυφὰ ἀπ' τὴ χώρα⁷ ἡ ποθητὴ γυναίκα.
Ἄα, σταματήστε· ἐδῶ μπροστὰ μας εἶναι,
δὲν ἔφυγαν αὐτοὶ ποὺ κυνηγάμε.
Γιατί φόρεσες μαύρα, τα μαλλιά σου
γιατί ἔκοψες, Ελένη, γιατί τρέχουν
τα δάκρυα στὴν ὄψη σου ἀπ' τὸ κλάμα;
Ὄνειρα μὴ σε τρώμαξαν τὸ βράδυ,
χρησμούς κακοὺς σου δῶσανε στο σπίτι⁸
κι ἔχεις παραλοίσει ἀπὸ τὴ θλίψη;
ΕΛΕΝΗ Ἀφέντη, -τώρα πια ἔτσι θα σε λέω⁹-
πέθανα, δὲν ὑπάρχω κι ὅλα πάνε.
ΘΕΟ. Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία;
ΕΛΕ. Πῶς να τὸ πω; Ὁ Μενέλαός μου πάει.

Εξωτερικὴ εμφάνιση:
πένθος Ελένης

ΕΛΕΝΗ

ΘΕΟ.
ΕΛΕ.

ΕΙΣΟΔΟΣ

ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ

▶ Σε ποιους ἀπευθύνεται
ὁ Θεοκλῦμενος;

Οἱ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ

▶ Ποια εἶναι ἡ ψυχικὴ τοῦ
κατάσταση καὶ
πού οφείλεται;

▶ Ποιες διαταγές δίνει;

στιχομυθία: ἀντίκτυπος στους
θεατῆς

Ελένη: ἐντυπωσιακὴ ἐπινοητικότητα
μια καλοστημένη μηχανή
καμία ἐρώτηση ἀναπάντητη

ΣΧΟΛΙΑ

1. μῆμα τοῦ πατέρα: ὁ τάφος τοῦ Πρωτέα, γιὰ λόγους ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸ ἔργο, παίρνει τὴ θέση των ἀγαμάτων ποὺ συνήθως βρίσκονται μπροστὰ στὰ σπίτια (*θεοὶ πατρώοι*) καὶ συχνὰ χαιρετίζουν οἱ ἥρωες.
2. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους ἦταν ἀδιανόητη ἡ ὑπάρξη τάφου τόσο κοντὰ σε κατοικία· γι' αὐτὸ τὰ λόγια τοῦ Θεοκλῦμενου, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι δίνουν στοιχεῖα γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ, δικαιολογοῦν τοὺς παραξενημένους Ἀθηναίους θεατῆς καὶ τὴν ὑπάρξη τοῦ τάφου δίπλα στο ἀνάκτορο.
3. Ἐννοεῖ τοὺς στρατιῶτες τοῦ, ποὺ παραμέλησαν τὰ καθήκοντά τοὺς καὶ ἀφήσαν νὰ μπει στὴ χώρα κάποιος Ἕλληνας.
4. Ἡ Ελένη ἔχει μπει στο παλάτι, γιὰ νὰ ἀλλάξει ἐμφάνιση (ροῦχα καὶ προσωπεῖο). Ὁ Θεοκλῦμενος ὁμως, ἐπειδὴ δὲν τὴ βλέπει στὴ συνηθισμένη τῆς θέση, συμπεραίνει ὅτι ἔχει φύγει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μαζί με τὸν ξένο καὶ ἀποφασίζει νὰ τοὺς καταδιώξει. Ὁ Μενέλαος, καθὼς «ἔχει ζαρῳσεῖ στον τάφο» (βλ. στ. 1323), δὲν εἶναι ορατός ἀπὸ τὸ Θεοκλῦμενο.
5. Μάλλον ἐδῶ ἐννοεῖ τὶς πόρτες των στάβλων καὶ των αποθηκῶν με τὰ πολεμικὰ ἄρματα, ποὺ βρίσκονταν στὴν ἐσωτερικὴ αὐλὴ τοῦ ἀνακτόρου.
6. Με τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοκλῦμενου πιθανόν νὰ ἀδειάζει ἡ σκηνὴ ἀπὸ τοὺς δούλους, ποὺ ἴσως φεύγουν, γιὰ νὰ φέρουν τὰ ὄπλα.
7. Ὁ Θεοκλῦμενος φαντάζεται ὅτι ἡ Ελένη καὶ ὁ ἀγνωστος Ἕλληνας δραπετεύσαν ἀπὸ τὴν στεριά. Αὐτὸ θυμίζει τὸ σχέδιο ἀποδράσης ποὺ εἶχε προτείνει ὁ Μενέλαος.
8. Ὄνειρα καὶ χρησμοὶ ἦταν γιὰ τοὺς ἀρχαίους "σήματα", ποὺ φανέρωναν τοὺς ἀνθρώπους τὴ βούληση των θεῶν.
9. Ἡ Ελένη, ἀρχίζοντας νὰ ἐξυφαίνει τὸ δόλο, προσφωνεῖ τὸ Θεοκλῦμενο *αφέντη*, υπονοώντας πῶς ἀλλάζει τὴ στάση τῆς ἀπέναντί τοῦ.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Το τραγούδι τελειώνει...

- Στο σκηνικό χώρο εισβάλλουν με θόρυβο νέα πρόσωπα.
 - Ποια είναι αυτά και από πού μπαίνουν;
 - Πώς ξεχωρίζει ανάμεσά τους ο Θεοκλύμενος;
 - Ας φανταστούμε την κίνησή τους και ας σημειώσουμε την πορεία τους στη διπλανή αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου.
- Πρόσωπα, κοστούμια, σκηνικά αντικείμενα, ακουστικά «εφέ»...
 - Ποια ατμόσφαιρα δημιουργούν;

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου έχει προοικονομηθεί από τις αναφορές της Ελένης, της Γερώντισσας και της Θεονόης. Έχουμε ήδη σχηματίσει ως τώρα γι' αυτόν μια πρώτη εικόνα...
 - Ποια είναι αυτή; Σε ποια σημεία επιβεβαιώνεται και σε ποια διαψεύδεται;
 - Ποια συναισθήματα και ποιες προσδοκίες δημιουργούνται στο θεατή που βλέπει το Θεοκλύμενο να δείχνει ιδιαίτερο σεβασμό προς το νεκρό πατέρα του;
- «Τι τρέχει: Ποια σε βρήκε δυστυχία;» (στ. 1315): Με αυτήν τη φράση αρχίζει μια στιχομυθία, μια μορφή διαλόγου που έχουμε συναντήσει και σε άλλα σημεία του έργου.
 - Δοκίμασε να ανακοινώσεις σε συνεχή αφήγηση τις πληροφορίες για το θάνατο του Μενέλαου, που αποτελούν το βασικό θέμα της στιχομυθίας Θεοκλύμενου-Ελένης. Τι αλλάζει;

Ένας αυταρχικός ηγέτης, ο Αίγισθος (Σοφοκλής, Ηλέκτρα, Στ. Κυριακίδης, Εθν. Θέατρο, 1996, σκην. Λ. Κονιόρδου)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η ΑΛΛΑΖΟΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΗ

[...] Πώς λοιπόν μπορεί να είναι κάτι πρόσφορο η μοναρχία, όπου επιτρέπεται στον ανεύθυνο να κάνει αυτά που θέλει; Σίγουρα, ακόμα και ο καλύτερος από όλους τους ανθρώπους, αν αποκτήσει τέτοια εξουσία, θα παύει πια να σκέπτεται με τον ίδιο τρόπο. Από τα αγαθά που έχει στα χέρια του γεννιέται μέσα του η αλαζονεία [...].

Ηρόδοτος ΙΙΙ, 80 (μτφρ. Α. Ζενάκος)
(Από το Ηρόδοτου Ιστορία, Γκοβόστης)

μοναρχία: μορφή πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία η εξουσία ανήκει σε ένα φυσικό πρόσωπο, συνήθως βασιλιά ή αυτοκράτορα [...] Απόλυτη ~, στην οποία ο μονάρχης ασκεί την εξουσία χωρίς κανένα νομικό περιορισμό.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη

Ο μονάρχης Φαραώ
Ραμσής Β΄.
Ο όγκος του γλυπτού
αντιστοιχεί στο μέγεθος
της εξουσιαστικής του
επιβολής

ΘΕΟ.	Δε χαίρομαι γι' αὐτά κι ας με συμφέρουν. ¹⁰		Το «Πένθος»
ΕΛΕ.	Πῶς το 'μαθες; Σου το 'πε η Θεονόη;		ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ
ΕΛΕ.	Κι αὐτή ¹¹ και τούτος που εἶδε το χαμό του.		
ΘΕΟ.	Ἦρθε κανεῖς με ξάστερες εἰδήσεις;	1320	► Πῶς ἐρμηνεύει
ΕΛΕ.	Ναί' κι ὅπου λογιᾶζω αὐτός ¹² ας φτάσει.		ο Θεοκλύμενος
ΘΕΟ.	Πού εἶναι; Ποιος; Καθάρια πες να μάθω.		το «πένθος» τῆς Ελένης;
ΕΛΕ.	Αὐτός που 'χει ζαρῶσει ἐκεῖ στον τάφο. ¹³		
ΘΕΟ.	ὦ! Απόλλωνα ¹⁴ , κουρέλια η φορεσιά του.		► Ποιες «πληροφορίες»
ΕΛΕ.	Κι ο άντρας μου τα ἴδια θα φορούσε.	1325	του δίνει η Ελένη;
ΘΕΟ.	Ο τόπος του ποιος εἶναι; Πού ἔχει ἀράξει;		
ΕΛΕ.	Ἑλληνας, Αχαιός, του αντρός μου ναύτης.		► Ποιες εἶναι
ΘΕΟ.	Για του Μενέλαου το χαμό τι λέει;		οι ἐπιφυλάξεις του;
ΕΛΕ.	Τέλος φριχτό, τα κύματα τον πήραν.		
ΘΕΟ.	Ταξίδευε σε θάλασσες βαρβάρων;	1330	► Πῶς η Ελένη τῆς ἀμβλύνει;
ΕΛΕ.	Τσακίστηκε στα βράχια τῆς Λιβύης.		
ΘΕΟ.	Και πῶς αὐτός δε χάθηκε μαζί του;		
ΕΛΕ.	Οι ταπεινοί παρά οι τρανοί γλιτώνουν.		
ΘΕΟ.	Του καραβιού πού να 'ναι τα συντρίμια;		
ΕΛΕ.	Εκεῖ που αὐτός κι ὄχι ο Μενέλαος να πνιγόταν. ¹⁵	1335	
ΘΕΟ.	Κείνος εχάθη. Με ποιο ἦρθε αὐτός καράβι;		
ΕΛΕ.	Τον πήραν κάποιοι ναύτες, ὅπως λέει.		
ΘΕΟ.	Κι αὐτή που ἀντί για σένα ἦταν στην Τροία;		
ΕΛΕ.	Τον ἴσκιο λες; Ψηλά στα ουράνια πήγε.		
ΘΕΟ.	Πρίαμε, Τροία, του κάκου σὰς χαλάσαν.	1340	
ΕΛΕ.	Υπόφερα πολλά κι ἐγώ μαζί τους.		
ΘΕΟ.	Τον άντρα σου τον ἔθαψαν ἢ ὄχι; ¹⁶		
ΕΛΕ.	Ἄταφος μένει' ἀχ! μαύρες συμφορές μου. ¹⁷		
ΘΕΟ.	Γι' αὐτό και τα ξανθά μαλλιά ἔχεις κόψει;		
ΕΛΕ.	Ὅπου κι ἀν εἶναι τώρα, τον πονᾶω.	1345	
ΘΕΟ.	Σωστά θρηνεῖς γι' αὐτήν τη δυστυχία... ¹⁸		
ΕΛΕ.	Εύκολα ξεγελιέται η ἀδελφή σου ¹⁹ ;		
ΘΕΟ.	Ὅχι' κι ἐδῶ στον τάφο ἀκόμη θα 'σαι; ²⁰		

δίσημοι λόγοι

κατάρρα

προσποιητή
θλίψη

αμφιβολία -
ἀναίρεση

ΣΧΟΛΙΑ

- Τα λόγια αὐτά πιθανόν ο Θεοκλύμενος να μην τα ἀπευθύνει στην Ελένη, ἀλλὰ να τα λέει παρᾶμερα. Ἐκφράζουν τὴ χαρὰ του γιὰ τὸν ἀνέλπιστο θάνατο τοῦ ἀντιπάλου.
- Ἡ Ελένη ἐδῶ ψεύδεται ἐμπλέκοντας τὴ Θεονόη, προκειμένου να μην ἀποκαλυφθεῖ τὸ σχέδιό τῆς.
- Τὸ «αὐτός» εἶναι δίσημο. Ἡ Ελένη ἐννοεῖ τὸ Μενέλαο καὶ δίνει μιὰ ευχή, ἐνῶ ο Θεοκλύμενος θεωρεῖ ὅτι ἀναφέρεται στὸ ναυαγό, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ Ελένη διατυπώνει μιὰ κατάρρα.
- Ὁ Μενέλαος, που ἔμενε ἕως τώρα κρυμμένος στὸν τάφο τοῦ Πρωτέα, γίνεται πλέον μέρος τοῦ σχεδίου τῆς Ελένης.
- Ἡ ἀναφορά στὸ ὄνομα τοῦ Απόλλωνα δείχνει ζωηρὴ ἐκπληξη. Ὁ Απόλλωνας ἦταν ὁ θεός που ἀπέτρεπε τὸ κακὸ καὶ γι' αὐτὸ ὀνομαζότανε ἀποτρόπαιος.
- Ἡ Ελένη ἀπαντᾷ με αὐτὴ τὴν «κατάρρα» καὶ τὴν προσποιητὴ θλίψη γιὰ τὸ Μενέλαο στὴν προηγούμενη ἐρώτηση τοῦ Θεοκλύμενου, που θα μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὴν ἀποκάλυψη τῶν συντρόφων τοῦ Μενέλαου.
- Με αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ὁ Θεοκλύμενος δίνει τὴ δυνατότητα στὴν Ελένη νὰ ἀναπτύξει τὸ σημαντικότερο τμῆμα τοῦ σχεδίου ἐξαπάτησης.
- Οι ἀρχαῖοι πίστευαν ὅτι, μέχρι νὰ ταφεῖ ὁ νεκρός, ἡ ψυχὴ του δὲν μποροῦσε νὰ ησυχάσει. Γι' αὐτὸ θεωροῦσαν φοβερὸ τὸ θάνατο στὴ θάλασσα.
- Ὁ τόνος τοῦ Θεοκλύμενου εἶναι μάλλον ἐρωτηματικός· ἀμφιβάλει ἀν εἶναι ἀληθινὴ ἡ πληροφορία γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Μενέλαου.
- Αναφέρεται στὴ Θεονόη, τῆς ὁποίας ἔχει ἐξασφαλίσει τὴ σιωπή. Με τὴν ἐρώτηση αὐτὴ ἡ Ελένη ἀπαντᾷ στὸ Θεοκλύμενο.
- Ἡ ἐρώτηση τοῦ Θεοκλύμενου κρύβει κάποια δηκτικότητα καὶ εἰρωνεία. Ὁ λόγος τῆς Ελένης, που ἀκολουθεῖ, ἔρχεται ὡς ἀπάντηση σὲ αὐτὴ τὴν εἰρωνεία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Οι δραματικοί ποιητές με το κείμενό τους, ανάμεσα σε άλλα, έπρεπε να υποκαταστήσουν τις εκφράσεις των υποκριτών.
- Ας σκεφτούμε γιατί. Ποιες φράσεις του κειμένου λειτουργούν ως δείκτες για την ενδυμασία και το προσωπείο της Ελένης και του Μενέλαου; Ποιες αναφέρονται σε εκφράσεις τους;
- Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Ποιες επιπλέον δυνατότητες έχει ένας σύγχρονος ηθοποιός, για να αποδώσει τα συναισθήματα του ήρωα που υποδύεται;

Θραύσμα αγγείου με παράσταση ηθοποιού που κρατά προσωπείο (4ος αι. π.Χ.)

Αντιγόνη (Κ. Καραμπέτη, Σοφοκλής, Αντιγόνη, Εθν. Θέατρο, 1995, σκην. Μ. Βολανάκης)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη, στην προσπάθειά της να σώσει τη ζωή τη δική της και του Μενέλαου, ζητά από το Θεοκλύμενο να της επιτρέψει να θάψει τον άντρα της.
- Ας αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους επιδιώκει να πετύχει το στόχο της.
- Ας θυμηθούμε ότι ο Ευριπίδης αξιοποιώντας το είδωλο παρουσίασε ως τώρα μια Ελένη διαφορετική από ό,τι την ήθελε η παράδοση.
- Μπορούμε να συζητήσουμε αν στο Επεισόδιο αυτό ο ποιητής συνεχίζει να ανατρέπει το μύθο ή αξιοποιεί και στοιχεία της παράδοσης.
- Ποιες σκέψεις σου γεννιούνται για τη σχέση του δημιουργού με τη μυθική παράδοση;
- Ο Θεοκλύμενος δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον για την ταφή του Μενέλαου.
- Ας αναζητήσουμε τις αιτίες αυτής της συμπεριφοράς και ας εξετάσουμε πώς αυτή υπηρετεί την οικονομία του έργου.

Ελένη (Κ. Λαδοπούλου, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχόπουλος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ

[...] και πάντοτε τη μαγνήτιζαν οι λέξεις των θαλασινών, τις αποσπούσε μία μία μέσα από τις φράσεις τους και δεν τις ξεχνούσε ποτέ. Είχε λοιπόν σημειώσει τόπους ναυαγίων κι ήθελε να ρίξει κόλλυβα στη μνήμη των χαμένων. Κουβαλούσε τέσσερα πέντε σακουλάκια, τα είχαν ψάλει στο μοναστήρι του Αϊ-Νικόλα, όπως πάντα εδώ και χρόνια. [...]

Η θάλασσα ήταν ήσυχη, με την αλαζονεία που επέβαλλε ο μύθος της περιοχής, έκαναν τον σταυρό τους, η Όρσα έγειρε στα ρέλια¹ και σκόρπισε τα κόλλυβα στα αφρισμένα νερά, ο Θεός ας αναπαύσει την ψυχή τους, είπε ο Νίκος [...]

1. ρέλια: κουπαστή πλοίου

Ι. Καρυστιάνη, Μικρά Αγγλία, Καστανιώτης

...οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ανέπτυξαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας του σώματος και της ψυχής του νεκρού, που περιελάμβανε ένα συνδυασμό από νεκρικές πρακτικές και τελετουργικά δρώμενα (ταρίχευση, [...], σαρκοφάγοι, μνημειακή αρχιτεκτονική) [...]. Η διατήρηση του σώματος του νεκρού σε καλή κατάσταση μετά το θάνατό του διασφάλιζε ένα από τα συστατικά της ύπαρξης, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη κίνηση και δράση του νεκρού στον Άλλο Κόσμο.

Π. Η. Μ. Κουσούλης, Θάνατος και Ταρίχευση στην Αρχαία Αίγυπτο, Αρχέτυπο

Σαρκοφάγος, τάφος του Τουταγχαμών

ΕΛΕ. Τώρα που πέθανε, **γιατί με περιπαίζεις;**
 ΘΕΟ. Πιστή μένεις σ' αυτόν και μ' αποφεύγεις. 1350
 ΕΛΕ. Τώρα όχι πια **το γάμο να ετοιμάσεις.**
 ΘΕΟ. Ἀργησες να με στέρξεις, χαίρομαι όμως.
 ΕΛΕ. Ἀς ξεχαστούνε τα παλιά. **Θα κάνεις...**
 ΘΕΟ. Ἡ χάρη θέλει αντίχαρη' τι πράγμα;
 ΕΛΕ. μαζί μου τώρα ομόνοια και φιλία. 1355
 ΘΕΟ. Πάει ο θυμός που σου είχα, είναι φευγάτος.
 ΕΛΕ. **Πέφτω στα γόνατά σου, αφού 'σαι φίλος.**²¹
 ΘΕΟ. Τι μου ζητάς, παρακαλώντας έτσι;
 ΕΛΕ. **Τον πεθαμένο άντρα μου να θάψω.**
 ΘΕΟ. Τάφος χωρίς νεκρό' σκιά θα θάψεις;
 ΕΛΕ. **Συνήθεια των Ελλήνων, τον πνιγμένο...** 1360
 ΘΕΟ. Είναι πολύ σοφοί σ' αυτά' τι κάνουν;
 ΕΛΕ. **σ' αδειανά πέπλα εντάφια τον κηδεύουν.**
 ΘΕΟ. Στη χώρα μου όπου θες χτίσ' του έναν τάφο.
 ΕΛΕ. **Όσοι πνιγήκαν, δεν τους θάβουμε έτσι.** 1365
 ΘΕΟ. Μα τότε πώς; Δεν ξέρω τα έθιμά σας.
 ΕΛΕ. **Γ' αυτούς σκορπάμε δώρα μες στο κύμα.**²²
 ΘΕΟ. Για το νεκρό τι θέλεις να σου δώσω;²³
 ΕΛΕ. Τίποτα δε γνωρίζω, **ετούτος ξέρει.**²⁴
 ΘΕΟ. Μας έφερες καλό μαντάτο, ξένε. 1370
 ΜΕΝ. Μήτε για το νεκρό μήτε για μένα.
 ΘΕΟ. Πώς θάβετε τους θαλασσοπνιγμένους;
 ΜΕΝ. **Σύμφωνα με το βιος που 'χε καθένας.**
 ΘΕΟ. Για χάρη της, ό,τι κι αν πεις, στο δίνω.
 ΜΕΝ. **Πρώτα για τους νεκρούς ένα σφαχτάρι.**²⁵ 1375
 ΘΕΟ. Όποιο διαλέξεις ζώο, θα σου το δώσω.
 ΜΕΝ. Εσύ να ορίσεις' δώσε μου ό,τι θέλεις.
 ΘΕΟ. Εδώ σφάζουμε εμείς άλογο ή ταύρο.
 ΜΕΝ. Από καλή μονάχα να 'ναι ράτσα.²⁶
 ΘΕΟ. Πολλά μες στα κοπάδια μας υπάρχουν. 1380
 ΜΕΝ. **Κι ένα αδειανό κρεβάτι με στρωσίδια.**²⁷
 ΘΕΟ. Κι αυτό θα γίνει. Τι άλλο του προσφέρουν;
 ΜΕΝ. Τον πόλεμο αγαπούσε, **χάλκινα όπλα.**

Η ΨΕΥΤΙΚΗ
ΥΠΟΣΧΕΣΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Πώς η Ελένη εξασφαλίζει
την ευνοϊκή στάση
του Θεοκλύμενου;

► Τι του ζητά;
Ποιες είναι οι πρώτες του
αντιδράσεις;

Εύλογη απορία: Αίγυπτος /
ταρίχευση νεκρών

Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ
ΣΤΟ ΔΟΛΟ

Πώς θα δοθεί
το καράβι;

► Τι ζητάει ο Μενέλαος
από το Θεοκλύμενο;

φαινέσθαι - είναι
αγνοία - γνώση

ΣΧΟΛΙΑ

21. Η Ελένη εκμεταλλεύεται αμέσως την προηγούμενη δήλωση του Θεοκλύμενου και πέφτει στα πόδια του.
22. Οι ήρωες του Ευριπίδη χρησιμοποιούν κάθε μέσο, ακόμα και τα λατρευτικά έθιμα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το στόχο τους.
23. Ο βασιλιάς προσπαθεί να κλείσει το θέμα, για να ευχαριστήσει την Ελένη και ταυτόχρονα να επισπεύσει το γάμο του.
24. Είναι ένας έξυπνος τρόπος να συμμετάσχει στο διάλογο ο Μενέλαος. Άλλωστε αυτός θα εκτελέσει την τελευταία φάση της «μηχανής», του σχεδίου δηλαδή της φυγής.
25. Η προσφορά αυτή λεγόταν *πρόσφαγμα* και πίστευαν ότι με αυτήν ικανοποιούσαν την ψυχή του νεκρού.
26. Οι προσφορές προς τους θεούς του Κάτω Κόσμου ήταν δυο ειδών: οι αναίμακτες (π.χ. καρποί, φρούτα κλπ), που έκαιγαν ή απλώς τοποθετούσαν πάνω στο βωμό, και οι αιματηρές, δηλαδή ζώα (π.χ. ταύροι ή άλογα), που δεν έπρεπε να έχουν ελαττώματα ούτε να έχουν χρησιμοποιηθεί σε γεωργικές εργασίες. Τα ζώα αυτά ονομάζονταν *άφετα* και έβοσκαν ελεύθερα στους περιβόλους των ιερών.
27. Πρόκειται για την αρχαία συνήθεια του *κενοταφίου* για τους νεκρούς οι οποίοι θάβονταν μακριά από την πατρίδα ή δεν είχαν βρεθεί τα σώματά τους έπειτα από μάχη ή ναυμαχία. Κάτι ανάλογο στον καιρό μας είναι το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

εξυφαινεται
βήμα βήμα
ο δόλος
(ή μηχανή)

κενοτάφιο
βλ.
μνημείο
Άγνωστου
στρατιώτη

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Παρατηρώντας τη διπλανή φωτογραφία ας «ακούσουμε» για λίγο το διάλογο των προσώπων:

- Ποιους στίχους του κειμένου θα μπορούσαν να εκφωνούν;
- Ποιος φαίνεται να είναι ο ρόλος του Μενέλαου;
- Πώς φαντάζεσαι ότι θα αντιδράσει ο Θεοκλύμενος;

Θεοκλύμενος - Μενέλαος - Ελένη
(Λ. Καλλέργης - Θ. Κωτσόπουλος - Α. Συνοδινού,
Ελληνική Σκηνή Άννας Συνοδινού, 1966, σκην. Γ. Θεοδοσιάδης)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η παρουσία του Μενέλαου στο Επεισόδιο αυτό αποτελεί μέρος του μηχανισμού απάτης, καθώς υπάρχει φανερή αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που δείχνει ότι είναι (φαίνεσθαι) και στην πραγματική του ταυτότητα (είναι).
 - Ας σκεφτούμε πώς αναδεικνύεται η αντίθεση αυτή:
 - στην εμφάνισή του
 - στη συμπεριφορά του απέναντι στο Θεοκλύμενο
 - στη στάση του απέναντι στα λατρευτικά έθιμα.
- Η πλεκάνη ολοκληρώνεται. Ο Θεοκλύμενος φαίνεται να έχει εξαπατηθεί.
 - Ας συγκρίνουμε τα «όπλα» που χρησιμοποίησαν η Ελένη και ο Μενέλαος για την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου και με βάση αυτά ας συζητήσουμε τη συμβολή του καθενός στην προώθηση του σχεδίου απόδρασης.
- Πώς θα έκρινε ένας Αθηναίος της εποχής τα μέσα που χρησιμοποίησαν; Εσύ πώς τα κρίνεις;

Μενέλαος
(Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

ΟΙ ΔΥΟ ΘΥΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Δύο ειδών επιχειρήματα υποστηρίζονται και σχετικά με το δίκιο και το άδικο, και κατά τους μεν είναι άλλο πράγμα το δίκιο κι άλλο το άδικο, ενώ κατά τους δε το δίκιο και το άδικο ταυτίζονται. Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω αυτή την τελευταία άποψη. Πρώτα πρώτα θα πω ότι είναι δίκαιο να ψεύδεσαι και να εξαπατάς. Όσοι υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη θα δέχονταν ότι είναι σωστό και δίκαιο να λες ψέματα στους εχθρούς και να τους εξαπατάς, αταίριαστο όμως και κακό να κάνεις κάτι τέτοιο στους φίλους. Αλλά γιατί στους εχθρούς και όχι και στους φιλάτους; Παραδείγματος χάρι στους γονείς. Ας υποθέσουμε ότι ο πατέρας ή η μητέρα μας πρέπει να πει ή να πάρει ένα φάρμακο και δε θέλει να το πάρει δεν είναι δίκαιο να τους το δώσουμε σε ένα ρόφημα ή σε ένα ποτό χωρίς να τους πούμε ότι είναι εκεί μέσα; Επομένως το να λες ψέματα στους γονείς και να τους εξαπατάς, το να κλέβεις τους φίλους και να χρησιμοποιείς βία εναντίον των πιο αγαπημένων σου προσώπων είναι δίκαιο.

Άγνωστος Σοφιστής του 5ου-4ου αι. π.Χ., Δισσοί Λόγοι σχετικά με το δίκαιο και το άδικο, 1-3 (μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το Η αρχαία σοφιστική, Γνώση)

ΘΕΟ.	Αντάξια για του Πέλοπα το γένος.	
MEN.	Κι ὅσους καλούς καρπούς η γη δωρίζει.	1385
ΘΕΟ.	Λοιπόν; Πώς τα σκορπάτε μες στο κύμα;	
MEN.	Καράβι θα χρειαστεί με λαμνοκόπους.	
ΘΕΟ.	Και πόσο αλάργα απ' τη στεριά θα πάει;	
MEN.	Ὅσο που τ' αφρονέρια του να βλέπεις.	
ΘΕΟ.	Γιατί; Ἐτσι συνηθίζουν στην Ελλάδα; ²⁸	1390
MEN.	Για να μη βγει το μίasma στ' ακρογιάλι. ²⁹	
ΘΕΟ.	Γρήγορο πλοίο φοινικικό ³⁰ θα δώσω.	
MEN.	Σωστά θα τιμηθεί ο Μενέλαος ἔτσι.	
ΘΕΟ.	Δίχως αυτήν εσύ δε φτάνεις τάχα;	
MEN.	Μάνας το ἔργο αυτό, γυναίκας, τέκνου.	1395
ΘΕΟ.	Πρέπει, ὅπως λες, αυτή να τόνε θάψει.	
MEN.	Ἀσέβεια το νεκρό να μην τιμήσει.	
ΘΕΟ.	Λοιπόν ας γίνει κι ἔτσι· θέλω να 'χω γυναίκα ευλαβική. Μες στο παλάτι πήγαινε εσύ και διάλεξε ὅσα πρέπει δώρα για το νεκρό· δε θα σε στείλω στη γη σου μ' αδειανά τα χέρια, ³¹ αν δώσεις σωστή σ' αυτήν βοήθεια· μου 'χεις φέρει καλά μαντάτα και γι' αυτό θα λάβεις, αντί για τα κουρέλια, πλούσια ρούχα και τροφές να γυρίσεις στην πατρίδα, γιατί η κακομοιριά σου είναι μεγάλη. Δυστυχισμένη εσύ, μην τυραννιέσαι για κάτι αγιάτρευτο· ο Μενέλαος βρήκε τη μοίρα του, οι νεκροί δεν ξαναζούνε. ³²	1400
MEN.	Στο χρέος σου, κυρά· από δω και πέρα πρέπει τον πρώτο σου άντρα να ξεχάσεις και ν' αγαπάς αυτόν που βλέπεις μπρος σου· το πιο καλό είναι αυτό την ώρα τούτη. Κι αν θα σωθώ και φτάσω στην Ελλάδα, θα σβήσω την κακή σου φήμη, αν είσαι φρόνιμη για τον άντρα σου γυναίκα.	1405
EΛΕ.	Θα γίνει αυτό· παράπονο δε θα 'χει και θα το δεις, αφού κοντά μου θα 'σαι. Πήγαινε τώρα, δόλιε, μέσα, πλύσου κι άλλαξε ρούχα. Σύντομα από μένα θα ωφεληθείς και τότε προθυμία θα δείξεις, βοηθώντας να προσφέρω στο λατρευτό Μενέλαο ὅσα πρέπει.	1410
		1415
		1420

τραγική ειρωνεία
(κορύφωση)

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ

- Τι προσφέρει
ο Θεοκλύμενος
στο Μενέλαο;
- Πώς παρηγορεί την Ελένη;

ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ

- Τι συμβουλεύει
ο Μενέλαος την Ελένη;
- Τι υπόσχεται η Ελένη
στο Μενέλαο;

ΣΧΟΛΙΑ

- Η περιέργειά του ίσως είναι προσποιητή. Στην πραγματικότητα μάλλον θέλει να σιγουρευτεί για την απόσταση, που του φαίνεται μακρινή.
- Εννοεί το μίasma που θα προέλθει από το αίμα των θυσιασμένων ζώων ή από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν στη νεκρώσιμη τελετή. Φυσικά δε χρειαζόταν τόσο απόσταση από τη στεριά, αλλά ἔτσι το πλοίο του Μενέλαου θα μπορούσε να απομακρυνθεί περισσότερο.
- Οι Φοίνικες ἦταν γνωστοί ως καλοί ναυτικοί και ἔμποροι. Γενικά, φοινικικό πλοίο = γρήγορο πλοίο.
- Πρόκειται για συνήθεια που ισχύει και σήμερα, σύμφωνα με την οποία αυτός που φέρνει καλές ειδήσεις ανταμείβεται. Εδώ βέβαια με τις προσφορές του Θεοκλύμενου εξυπηρετείται και ἄλλος στόχος: με τα ρούχα και τα τρόφιμα του Θεοκλύμενου ο Μενέλαος θα μπορέσει να επιστρέψει στην πατρίδα του.
- Είναι ἕνας συνηθισμένος τρόπος παρηγορίας να προβάλλεται η ματαιότητα του θρήνου και του πόνου για τους πεθαμένους.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η θεώρηση της Ελένης ως τραγωδίας ή τραγικωμωδίας διαφοροποιεί τη σκηνοθετική παρουσίαση των ηρώων.
- Στην παράπλευρη φωτογραφία ποια σκηνοθετική άποψη, κατά τη γνώμη σου, αποτυπώνεται;
- Ποιος νομίζεις ότι είναι ο θεοκλύμενος;

(Κ. Αθανασόπουλος - Σ. Μαβίδης - Λ. Τασσπούλου,
Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Ευριπίδης στήνει και στο Επεισόδιο αυτό ένα παιχνίδι ανάμεσα στην άγνοια και τη γνώση, ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι. Το παιχνίδι αυτό γίνεται φανερό τόσο στους σκόπιμα δίσημους λόγους του Μενέλαου και της Ελένης, όσο και στην τραγική ειρωνεία, που προκύπτει από τα λόγια του ανυποψίαστου θεοκλύμενου: λόγια που διαφορετικά ερμηνεύονται από όσους γνωρίζουν την αλήθεια και διαφορετικά από όσους την αγνοούν.
- Ας αναζητήσουμε στο κείμενο δίσημους λόγους και σημεία με τραγική ειρωνεία.
- Οι θεατές, ακούγοντας αυτά, ποια εικόνα σχηματίζουν για τους ήρωες; Τι νιώθουν;
- Ορισμένοι μελετητές βασιζόμενοι σε διάφορα στοιχεία, ανάμεσα στα οποία και στην παρουσία του θεοκλύμενου, χαρακτηρίζουν την Ελένη όχι ως τραγωδία αλλά ως τραγικωμωδία*, δηλαδή τραγωδία με έντονα κωμικά στοιχεία.
- Ας αναζητήσουμε στο Επεισόδιο στοιχεία που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτόν το χαρακτηρισμό.

Ηλέκτρα - Κλυταιμνήστρα (Ε. Παπά - Α. Κατσέλη από την
κινηματογραφική ταινία Ηλέκτρα, σκην. Μ. Κακογιάννης)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΕΝΑΣ ΔΙΣΗΜΟΣ ΛΟΓΟΣ

[Η Ηλέκτρα οδηγεί την Κλυταιμνήστρα στο σπίτι της, όπου θα τη σκοτώσει.]

ΗΛΕΚΤΡΑ. Πέρασε μες στο φτωχικό μου· μόνο πρόσεξε μήπως από τριγύρω η κάπνα σου λερώσει τα φορέματά σου. Τώρα θα προσφέρεις τη θυσία που χρωστάς στους θεούς. Τα προκαταρκτικά έχουν ήδη αρχίσει: ακονισμένο περιμένει το μαχαίρι που έσφαξε τον ταύρο.

Ευριπίδης, *Ηλέκτρα*, στ. 1139-1142 (μτφρ. Ν. Χουρμουζιάδης)
(Από το Ευριπίδου *Ηλέκτρα*, Βυκελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη)

ΤΡΑΓΙΚΩΜΩΔΙΑ

Τραγικωμωδία δε σημαίνει ότι τα πάντα είναι κωμικά, αλλά ότι δεν είναι τα πάντα τραγικά.

H.D.F. Kitto

(Από το H.D.F. Kitto, *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*,
μτφρ. Λ. Ζενάκος, Παπαδήμας)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στους στίχους 1313-1397 ο διάλογος των δύο προσώπων παίρνει τη μορφή στιχομυθίας. α) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επιλέγεται αυτή η μορφή διαλόγου εδώ; β) Τι αντίκτυπο έχει στους θεατές;
2. Να επισημάνετε ταφικά έθιμα που αναφέρονται στο Γ' Επεισόδιο. Ποια από αυτά επιβιώνουν στις μέρες μας και με ποια μορφή; Αν κάποιοι από εσάς προέρχετε από άλλες χώρες, αφηγηθείτε, αν θέλετε, τι συνηθίζεται στη χώρα σας.
3. Τον άντρα σου τον έθωσαν ή όχι; (στ. 1342): Η ερώτηση αυτή του Θεοκλύμενου θεωρείται ότι κατέχει σημαντική θέση στην εξέλιξη του δράματος. Γιατί;
4. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η συμπεριφορά των ηρώων θα έπρεπε να είναι αληθοφανής (κατὰ τὸ εἰκὸς*) και ταυτόχρονα να υπηρετεί τη δραματική οικονομία (κατὰ τὸ ἀναγκαῖον*). Η αρχή αυτή ισχύει στην περίπτωση του Θεοκλύμενου;
5. Ποια συναισθήματα προκαλεί στο θεατή η παρουσία του Θεοκλύμενου πριν και μετά τη στιχομυθία με την Ελένη;
6. Γράψτε δικούς σας στίχους που θα μπορούσαν να ενταχθούν στη στιχομυθία:
α) στίχους του Θεοκλύμενου που περιέχουν τραγική ειρωνεία, β) δίστημους λόγους της Ελένης ή του Μενέλαου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Αποφασίζετε την επόμενη διδακτική ώρα να αποδώσετε θεατρικά την ενότητα 1398-1424. Σχηματίζονται οι παρακάτω ομάδες: Α. Ομάδα σκηνοθεσίας, Β. Ομάδα ενδυματολογίας, Γ. Ομάδα υποκριτών. Μπορείτε να ενταχθείτε σε μία από τις παραπάνω ομάδες ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά σας. Προσπαθήστε να σκηνοθετήσετε τη σκηνή (δοκιμάστε και την εκδοχή της τραγικωμωδίας), να σχεδιάσετε τα κοστούμια και τις μάσκες, και να την παρουσιάσετε.
2. Για να καταλάβετε καλύτερα την αντίθεση ανάμεσα στο *εἶναι* και στο *φαίνεσθαι*, αναρτήστε σε έναν τοίχο της αίθουσας έναν πίνακα από χαρτόνι, όπου έχετε σχεδιάσει το περίγραμμα από ανθρώπινες φιγούρες που παριστάνουν βασικούς ήρωες της Ελένης: την Ελένη, το Μενέλαο, το Θεοκλύμενο. Μέσα στο περίγραμμα κάθε ήρωα καταγράψτε τα πραγματικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του (π.χ. γενναίος, πιστός κ.λπ.) και έξω από αυτό εκείνα τα γνωρίσματα που οι άλλοι θεωρούν ότι έχει αυτός.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να αναζητήσετε και σε άλλα λογοτεχνικά έργα –από οποιαδήποτε ιστορική περίοδο θέλετε– το μοτίβο του ανθρώπου που βρίσκεται παγιδευμένος σε ξένη χώρα και προσπαθεί με κάθε τρόπο να διαφύγει. Μπορείτε να αρχίσετε την αναζήτησή σας με κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχετε διδαχτεί στις προηγούμενες τάξεις και με κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας της τάξης σας.
2. Την αντίθεση *εἶναι* – *φαίνεσθαι* την έχουμε επισημάνει στην Ελένη ήδη αρκετές φορές. Ας την αναζητήσουμε και αλλού, όπως, για παράδειγμα: στην ιστορία, στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις των ανθρώπων, στην ενημέρωσή μας από τα ΜΜΕ... Λέξεις-κλειδιά: ατμία – αφορμή, ειλικρίνεια – υποκρισία, πραγματική φύση – ετικέτα, γνήσιο – κάλυκο, καλή και κακή φήμη.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

- Η επεξεργασία των δελτίων, όπως θα διαπιστώσατε, παρουσιάζει και αυτή τη δυσκολία της. Μια υπόδειξη: Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας κατά κατηγορία, γράψτε τα συμπεράσματά σας. Αναζητήστε, αν υπάρχει σχολική βιβλιοθήκη, τη σχετική βιβλιογραφία.
- Ας ταξινομήσουμε τα δελτία που αναφέρονται στο θέμα **γνώση – άγνοια**. Ποια στοιχεία προκύπτουν για την πορεία του κάθε ήρωα (Ελένη, Μενέλαος, Τεύκρος, Αγγελιαφόρος) από τη γνώση στην άγνοια;
 - Ας κάνουμε το ίδιο για το θέμα **μνῆμα του Πρωτέα**. Ποιος ο ρόλος του στο έργο; Ποιος ο ρόλος του στη σκηνογραφία;